

ПРИ ИЗВОРИТЕ НА СОЦИАЛНАТА ПСИХОЛОГИЯ *

Людмил Георгиев **

Странни са метаморфозите на социалната психология, на социалнопсихологическото познание. Ако приемем, че „раждащето“ на социалната психология като описателна наука може да се свърже с 1859 г., когато Щейнтал и Лацарус започват за издават на немски език списание по етническа психология и езикознание, ще се окаже, че социалната психология е „по-стара“ наука от...психологията. Най-голямо влияние за зараждането и развитието на социалнопсихологическото познание в този период имат трудовете на психолози и социолози, разработващи често пъти собствена социалнопсихологическа проблематика. Това са преди всичко работите на Вилхелм Вундт, на Емил Дюркем, Габриел Тард, Гюстав Льобон и др. Основен обект на техния изследователски, социалнопсихологически интерес, са психичните процеси и поведението на големите социални групи, на народа и етноса, на масите и тълпите, а друг, съвършено друг е въпроса, на каква теоретична и емпирична база, в какви идеологични и теоретични посоки се е интерпретирала тази първа и основна социалнопсихологическа проблематика.

По-нататък, през първите десетилетия на XX-ти век и особено след Втората световна война, с въвеждането на експеримента като задължителен елемент в социалнопсихологическите теории (основна характеристика на властващата и в съвременната психология позитивистична парадигма), обектът на социалната психология се стеснява до изследване предимно на малките групи и най-вече на личността. И това е обяснимо като се има предвид не само вътрешната логика в развитието на социалнопсихологическото познание, но и цялостната посока в изследователските търсения в научното познание изобщо. Това е, по думите на Алвин Тофлър, подходът на Втората вълна, според когото, индуст-реалността „създаде свой нов затвор – индустриалното съзнание, което премахваше или пренебрегваше онова, което не беше в състояние да се определи количествено (да се „докаже“ експериментално – Л. Г.), често възнаграждаваше строгите мерки, а наказваше въображението, свеждаше хората до свръх – опростени единици от протоплазма, търсеше в крайна сметка инженерно решение на всеки проблем“ (Тофлър, 1991, с.158).

Прави радостно впечатление фактът, че през последните години в социалната психология е налице процес на преосмисляне на съществуващите научни ценности, преосмисляне, което довежда изследователския интерес към онези първи, основни области на социалнопсихологическото познание. И това също е обяснимо, това е съдържанието на

* Градев, Д. Социална психология на масовото поведение. С., 1995

** Людмил-Георгиев, доц. – СУ „Св. Кл. Охридски“

прехода към Третата вълна, когато, според Тофлър, във всички „интелектуални сфери – от фундаменталните науки до социологията, психологията и икономиката – можем да видим връщане към мащабното мислене, към общата теория, откриване на връзките между нещата. Защото започва да ни става все по-ясно, че нашето маниакално вглеждане в количествените подробности без контекст, нашето все по-точно измерване на малки проблеми, натрупва у нас повече и повече знания за по-малкото и по-малкото“ (Тофлър, 1991, с. 176). Спокойно може да се каже, че новата книга на проф. д-р Дончо Градев „Социална психология на масовото поведение“ е част именно от този преход. Тя е едно мащабно и категорично връщане към ценностите и изворите на социалната психология, на социалнопсихологическото познание.

Основанията за подобен, на пръв поглед доста безапелационен извод, се съдържат не само в избора на проблемна област – масовото поведение, което е изследователски обект именно от зараждането на социалнопсихологическото познание, но и в теоретичните предпоставки, които правят възможно подобно връщане. Става дума за една от „големите идеи на социалната психология, че социалното поведение на типовете личности, на различните социални групи и прослойки, има ограничена автономия и в крайна сметка е зависимо от обективното материално развитие, от доминиращите идеи и ценности на „голямото общество“. Тази изходна предпоставка поради неудобството на своята всеобхватност е изоставена от много теоретици на човешкото поведение, търсейки неговите по-прецизни измервания в методологическите възможности на лабораторните изследвания“ (Градев, 1995, с. 148). Следователно става дума за фундаменталната идея още от времето на Вундт и неговите последователи, относно наличието на надличностни регулатори на общественото поведение, чието изследване представлява собствено проблемната област на социалната психология, идея, която все още в съвременната психологическа парадигма се разглежда по-скоро като ерес, отколкото като реален факт.

Разбира се, тази базисна методологическа позиция е преосмислена след анализ на множество водещи теории и концепции за масовото поведение в социалната психология. И това не е случайно – още в самото начало, а и дълго след това, както отбелязва Серж Московичи, социалната психология е „била в известен и съвсем определен смисъл приравнявана към патологическата психология. Необходимо е в този аспект да си припомним, че такива психолози като Зигмунд Фройд, Карл Густав Юнг, Пиер Жанер реализирали своя огромен принос в психопатологията, посвещаваат редица свои значителни работи на колективната психология. Очевидно, нормалното мислене на социалните групи и общности според тези автори е съотносително с умствена аномалия“ (Московичи, 1995). Така, че връщайки се към основополагащата методологическа позиция на социалната психология, съгласно произведенията и теориите на нейните основатели, в своята книга проф. д-р Дончо Гра-

дев ни я предлага изчистена от техните философско-спекулативни, идеологическо-критични и надменно-аристократични привкуси, които в една или друга степен са също една от причините развитието на социалната психология да поеме по пъгища, различни от първоначално „предначертаните“ ѝ. Именно „стъпването“ на една сериозна епистемелогическа основа, позволява на автора по-нататък да ни въведе в предпочетените аспекти на масовото поведение – бедствията, слуховете и социалните проблеми, чиято основна характеристика е неинституционализираната форма на самото поведение.

След прецизен анализ на всевъзможните дефиниции и определения на понятието за бедствие, битувачи в литературата ни, Д. Градев предлага в изчистен вид социално-психологически подход към проблема. А той е свързан с идеята, че същинското изследване на бедствената ситуация е не на равнището на индивида, а на равнището на социалната структура на поразената общност. Следователно тази „критична тенденция по същество се противопоставя на интерпретивните ограничения на бедствения ефект само до психологическата преориентация и промяна на индивида. Разбира се, изследването на тази проблематика не е без значение, но тя представлява не повече от частен случай в изследователското поле на бедствието, разглеждано като явление, създаващо комплексен социален проблем“ (Градев, 1995, с. 59).

Не по-различно стоят нещата и при интерпретацията на поведенческо-регулативната функция на слуховете. „При условие на пропадане и ненавремененно действие на официалните информационни канали неопределеността на ситуацията и интензитетът на тревожните очаквания се разрастват изключително бързо. Хората, намиращи се в обсега на кризисния епизод, се оказват под ситуационен натиск за изработване на колективна познавателна картина на заобикалящите ги условия. Не-що повече, те не само търсят обяснение на новите обстоятелства, но достигат и до консенсус с прогностично естество, тоест изграждат обща прогноза за възможния изход от кризата“ (Градев, 1995, с. 91).

Трудностите при анализа на социалните движения като масова реакция по повод даден проблем се състоят в това, че от една страна „социалните движения, като че ли изцяло попадат в обяснителните граници на теорията за масовото поведение. Поради факта, че те са неинституционални групови феномени, те се разглеждат като сродни с тълпите, бунтовете, протестите и всички прояви на периодично възникващи спонтанни масови вълнения. От друга страна, социалните движения се характеризират със значителна степен на вътрешна организация, която чувствително ги отделя от непринудеността и спонтанността на другите форми на масово поведение“ (Градев, 1995, с. 241). Във всички случаи именно като наиндивидуална, общностна или масова форма на отношение към социалните проблеми, социалните движения са имали, имат и ще имат своето място в живота на обществото. „Наблюденията върху динамиката на съвременния обществен живот не дават никакви

основания да се счита, че социалните движения са изиграли ролята си като критична сила за промяна в обществото“ (Градев, 1995, с. 273).

И така, книгата на проф. д-р Д. Градев „Социална психология на масовото поведение“ е наистина едно връщане към изворите на социалната психология, още по-ценно с това, че ни представя не само една изчистена методологическа позиция спрямо същностните области на социалнопсихологическото познание, но и един подход, една перспектива за тяхното бъдещо изследване. Изводите, относно различията в методологическия подход към масовото поведение между пионерите в изследването на проблема и неговите действителни измерения, биха могли спокойно да бъдат отнесени и към другите проблемни области от зората на социалната психология – етноса и нацията, социалните общности и тълпите и т.н. Ако ранните изследователи са концептуализирали своите усилия върху изграждането на обща теория на масовото поведение (народа, етноса и т.н.) и това тяхно начинание не е завършило с успех, то като „по-реален подход се е наложило конструирането на теории с по-малък обхват...Вероятно на настоящия етап от развитието на теоретичното обяснение...все още не би могло да се стигне до равнището на обща теория. Такъв резултат може да се очаква едва след по-автономното обособяване на теориите от средно равнище, които са все още в процес на развитие“ (Градев, 1995, с.280).

Накрая считам за обнадеждаващ фактът, че тази книга е написана от български учен и излиза в България като страна от бившия социалистически лагер. Би било наистина много тъжно, ако основанията за собствените научни търсения се намират изключително или предимно в позитивистичната парадигма на американската социална психология, така, като преди години се намираха в съветската психология. Социалните учени в Източна Европа, вече необременени от изискванията на идеологическите постулати имат, струва ми се, далеч по-големи шансове за адекватно преосмисляне на историческите и методологическите основания и перспективи на своите научни области, за разлика от колегите си в Западна Европа и Северна Америка, на които липсва самата ситуация, правеща възможно едно такова преосмисляне. В случая, книгата на проф. д-р ДОНЧО ГРАДЕВ е само конкретно доказателство за тази възможност. Очаквам, що се отнася до социалната психология, че този пример ще бъде последван. Изглежда, че публикуването на произведения, връщащи ни към исконните проблемни области на социалнопсихологическото познание наистина предстои.

ЛИТЕРАТУРА

Градев, Д. (1995). Социална психология на масовото поведение. С.

Московичи, С. (1995). Социално представление; историческия възглед. в: „Психологическият журнал“, т. 16, № 1,2. М.

Тофтър, А. (1991). Третата вълна. С.